

Anmeldelse af Peter Widell: *Sproget i verden. Tekstforståelsens filosofiske grundlag*

Aarhus Universitetsforlag. 2023. (355 sider)

IB ULBÆK

INDLEDNING

Peter Widell har gennem mange år været lektor i nordisk sprog ved Aarhus Universitets Institut for Kommunikation og Kultur og har siden 2014 være lektor emeritus. Widell har en stor produktion af forskningsartikler bag sig, men har i de senere år fået mulighed for at udgive monografier. I 2018 udkom *Hvad er et billede? Fire billedbegreber – et opgør med illusionismen og den semiotiske billedteori*. Og nu denne bog, der ønsker at gå dybere i funderingen af en tekstteori, nemlig ved at give en egentlig filosofisk fundering.

Jeg skal i det følgende give en oversigt over indholdet i bogen, og jeg vil forsøge at inddrage, om denne bestræbelse lykkes, eller i hvilket omfang den lykkes.

BOGENS OPBYGNING OG INDHOLD

Ud over et forord består bogen af ti kapitler, men også af tre tillægskapitler: et appendiks om modallogik; definitioner af grundbegreber og den formallogiske notation. Litteraturlisten udmærker sig ved også at angive hovedlitteraturen for de overordnede emner, bogen behandler, fx for logik, talehandlinger og metaforer. Hvert kapitel afsluttes med ”spørgsmål, refleksioner og uddybninger”, hvor læseren kan afprøve sin viden. Desværre uden ”facitliste”, så knap så velegnet til selvstudium. Nogle eller fx hver anden opgave burde have et løsningsforslag bag i bogen.

FØRSTE KAPITEL: INDLEDNING

Dette korte indledende kapitel opridser bogens afgørende valg af begre-

ber til at undersøge tekstforståelse, nemlig de tre begreber *instrumentel handling*, *talehandling* og *implikatur*. Ud af den instrumentelle handling kommer den kommunikative handling. Det kendte skel mellem saglitteratur og skønlitteratur angiver Widell, at man kan forstå klart i lyset af de foregående begreber. Forholdet mellem mislykket og vellykket kommunikation skal belyses gennem den argumentative diskurs.

Men under det hele ligger logikken som fundament og forudsætning. De fremsættende sætninger belyses gennem logisk analyse, hvor propositioner/udsagn relateres til hinanden gennem slutninger, dvs. inferenser mellem præmisser frem mod en konklusion. Og herunder særligt de kontekstbundne slutninger kendt fra pragmatisk sprogfilosofi, implikaturerne. Begrebet *hjemmel* kendt fra Toulmins *The Uses of Argument* (1958) bruges til at lagdele virkeligheden ud fra Widells tredeling: ting (kausalitet), agent (instrumentel handling), person (kommunikativ handling). Herefter følger så tre tekstdomæner kendt fra både litteraturteori og sproglig tekstanalyse (tekstlingvistik): saglitteratur, skønlitteratur og genrer.

Kapitlet afsluttes med forklaring af litteraturlisterne, noter og mulige læsestrategier. Nu skulle læseren være klædt på til at læse selve bogen.

ANDET KAPITEL: LOGIK

Kapitlet begynder med at introducere en kendt distinktion inden for logisk teori, nemlig om logikken skal forstås enten semantisk eller syntaktisk, dvs. som repræsentation af kendsgerninger, modelteoretisk logik, eller som et slutningsbaseret system, en ren formalisme. Forskellen kan beskrives som forskellen mellem en teori der opererer med fuldt tegn med indhold (semantik) og udtryk (syntaks), kontra en teori som opererer med ren syntaks som de gamle genskrivningsregler hos fx Chomsky. Widell vælger side til fordel for den modelteoretiske logik, hvor atomerne i udsagnslogikken er propositioner, der kan være enten sande eller falske.

Hvis propositionen angår en kendsgerning, der indgår i den model eller mængde, den fortolker, så er propositionen sand, og ellers er den falsk. Den propositionelle logik er den enkleste logik, og på den bygger den såkaldte førsteordens prædikatlogik (se nedenfor). Forskellen er, at propositionslogikken brydes op, og det viser sig, at atomet indeholder

elementer, ligesom virkelighedens atomer, der indeholder elektroner, protoner og neutroner. Propositionen kan indeholde argumenter og prædikater, som i udsagnet "Postkassen er rød", der formelt noteres som $R(p)$. Dette udsagn er sandt, hvis og kun hvis den verden, den mængde, det fortolker, indeholder en rød postkasse (og den er den eneste postkasse).

Udtrykket "førsteordens-" relaterer sig til det særlige ved denne nye formelle logik. Den tyske matematiker og filosof Gottlob Frege introducerede i 1879 to kvantorer, der som funktioner kan tage argumenter og binde dem til prædikater og returnere en sandhedsværdi. "Der eksisterer noget, som ..." (eksistenskvantor), "Alle noget (sic!) er ..." (alkvantor). "Der eksisterer noget, som er rødt" er sandt, hvis mængden indeholder en rød entitet. Så det er sandt, hvis vores mængde fx indeholder den røde postkasse. "Alle ting er røde" er falsk, hvis vores mængde indeholder elementer, der ikke er røde, fx en blå bil. Andenordenslogik er, hvis man kvantificerer over prædikaterne. Modallogik er, hvis man indfører operatorer, der virker på propositioner, fx $N(P)$ (nødvendigvis P) eller $M(P)$ (muligvis P). Den tilknyttede semantik til modallogikken er ofte den såkaldte muligverdenssemantik. Tolkningen af operatorerne er så, at hvis noget er nødvendigvis sandt, så er det sandt i alle mulige verdner, og hvis noget er muligt sandt, så er der mindst én verden, hvor udsagnet er sandt. Der er en hær af andre logikker, som ikke behandles i bogen, for Widells centralpåstand er, at den eneste nødvendige logik er førsteordens prædikatlogik (s. 47).

Logik bruges ikke bare til at repræsentere individuelle sagsforhold, men de kan bindes sammen på en måde, så man kan slutte noget ud fra deres indbyrdes forhold, der er udtrykt via konnektorer. Det er de konnektorer, der er kendt fra logikkens grundbøger, og som relaterer udsagnslogikkens ikke-analyserede propositioner til hinanden: p og q ; p eller q ; hvis p , så q ; ikke- p (p 's negation) m.fl. Relationen mellem propositionerne kan opstilles som præmis(ser) for en konklusion og tolkes semantisk med sandhedsværdierne s og f (sandt og falsk). Ved hjælp af sandhedstavler for de forbundne udsagn kan man afgøre om konklusionen følger logisk af præmisserne. Widell viser dog ikke, hvordan ægte førsteordens sætninger med eksistens- og alkvantorer forholder sig til hinanden.

Widell vælger at bruge Toulmins slutningskemaer, for selv om de langt hen ad vejen blot er klassiske syllogismer, kan de bruges i tekstanalysen. Det at rekonstruere en fuldstændig syllogisme og eksplicite det underforståede er en del af det praktiske arbejde med Toulmin-skemaerne. Det er det, Aristoteles kalder *entymeme*: nemlig den del af syllogismen, som udtrykkes manifest, og som kan fuldstændiggøres af modtager af teksten. Det underforståede i syllogismen tages op i kapitel fem om implikaturer.

De mere overordnede pointer i kapitlet er, (i) at logikken ikke er sprogbundet, logikken gælder nemlig for handling og perception; (ii) at tanken heller ikke er sprogbundet i anden forstand end at den følger logikkens love; (iii) at modalitet kan behandles uden modallogik og muligverdenssemantik, og blot med forståelsen for handlingens instrumentalitet (s. 56). Det sidste er emnet for næste kapitel.

TREDJE KAPITEL: DEN INSTRUMENTELLE HANDLING

Widells ontologi består af en tredelt stratificering af verden: Der er en verden af ting, der er en verden af agenter, som handler på og med tingene, og der er en verden af personer, som handler indbyrdes med hinanden i et instrumentalt rum. Dette kapitel tager sig af ting og agent, det næste kapitel tager sig af person-kategorien.

Agenter handler målrationelt, bruger midler til at opnå deres mål. Dvs. agenten har en intention, som kan opfyldes instrumentelt, ved at agenten virker i verden. Målet er at slå græs, midlet er en græsslåmaskine, og agenten opnår sit mål ved at anvende græsslåmaskinen til at slå græsset. Når målet er nået, ophører aktiviteten. Ifølge Widell er instrumentel handlen normbaseret, dvs. at målet opnås vellykket ved at følge en bestemt regel. Man laver te ved at følge en bestemt procedure for tefremstilling. Mislykket handlen analyseres kontrafaktisk: Hvis man havde handlet korrekt, så var målet nået. Denne form for muligverden-analyse accepteres af Widell, fordi den er forankret i den faktiske verden og ikke alle mulige verdner.

Handling kræver viden, og den viden indhentes via perception, men selve handleskemaet er ikke perciperbart. Widell angiver, at skemaet har en transcendental karakter i Kants forstand (s. 70). Og viden angår den fysiske og biologiske verden, der omgiver os. Naturen har kausal

karakter, men igen ser vi den ikke, vi forudsætter den transcendentalt som kausale skemaer. For Kant er hændelsers kausalitet en konsekvens af menneskelig fortolkning. Kausalitet er ikke i verden, men tillægges af den menneskelige beskuer. Dette fører Widell ind i en omfattende diskussion af forholdet mellem kausalitet og intentionalitet. Han fastholder, at de to domæner er uafhængige af hinanden og ikke kan reduceres til hinanden. Det ene ville være en kausal determinisme, det andet en platonisk idealisme.

”I det øjeblik vi identificerer os som handlende væsener, må vi nødvendigvis forudsætte frihed, defineret som mulighed for at vælge mellem alternativer. Men derfor kan intentionaliteten netop ikke reduceres eller elimineres til fordel for kausaliteten (s. 77).”

Hvis instrumentel handlen foregår mellem mennesker, kan det forstås som at behandle hinanden som ting, men handlen kan også være interaktionel og føre frem til kollektiv handling og bevidsthed, der kan munde ud i institutionelle handlinger, herunder talehandling, der foregår i en kollektiv ramme af forpligtelser.

FJERDE KAPITEL: TALEHANDLINGEN

Med introduktionen af talehandlingsbegrebet er vi nu i den tredje sfære efter ting og agent. Her er der tale om, at mennesker samvirker på en samfundsmæssig baggrund, hvor regler og institutioner gælder indbyrdes, ved at deres eksistens anerkendes. Penge er en værdi, fordi samfundets borgere anerkender dem som sådan. En pengeseddel eller nogle tal på en konto tæller som et givet beløb, der giver ejeren mulighed for at købe varer og tjenester. Denne tælle som-funktion ligger også bag det at ytre en sætning. Den ytre sætning er ikke blot en lyd eller betydning, men er en social handling, der tæller som noget mellem afsender og modtager, fx en anmodning, en hilsen eller en oplysning.

Widell følger til en vis grad den traditionelle pragmatisk sprogteori forståelse af talehandlingen som en tredelt størrelse efter John Austin og en typologi med et antal typer af talehandling, men han flytter typeinddelingen fra den illokutionære funktion til den perlokutionære. Der er ifølge Widell kun en type illokution, nemlig assertion, den hævdede eller fremsættende talehandling. Den kan så få forskellige udformninger, alt efter hvad afsender har til hensigt i forhold til modtageren, om

det er at informere, beordre, love etc. For at tydeliggøre intentionen kan afsender betjene sig af metaassertiver, fx ”jeg advarer dig, det bliver koldt”. Så bliver der ikke kun asserteret, at deres tur foregår i kolde omgivelser, men at modtager bør tage sine forholdsregler. Af perlokutionære handlinger skelner Widell mellem informativ, kommissiv og direktiv, dvs. meddele, forpligte og beordre.

FEMTE KAPITEL: IMPLIKATURER

Dette kapitel er også klassisk pragmatisk sprogforskning. Begrebet stammer dog ikke fra Austin og Searle, men fra Paul Grice. Implikaturen er en form for indirekte sproghandling, hvor man bruger en ytring til at underforstå et andet indhold. Implikaturen er grundet i samarbejdsprincippet, at afsender og modtager ikke fører hinanden bag lyset. Implikaturen, den intenderede, men ikke udtrykte mening, opstår, fordi afsender tilsyneladende ikke samarbejder og derfor siger afsender enten noget forkert, for lidt eller for meget, noget irrelevant eller udtrykker sig forkert i konteksten. Men givet samarbejdsprincippet, så kan modtager lede efter den intenderede mening. Klassikeren ”Kan du nå saltet?” spørger ikke til modtagers mulighed for at gøre det, men ved at bryde relevansmaksimen ønsker afsender at få modtager til at række denne saltet.

Da Widell hævder assertivet som fundamental talehandling, så fremsætter han den – kontroversielle? – påstand, at de andre talehandlinger skyldes implikaturer. Searle (2013 [1964]) har et skema, hvor ethvert udtrykt udsagn både bærer en proposition (p) og en ”force-indikator (F)”, så talehandlingen kan skrives F(p). F er så hans talehandlingstyper, fx repræsentativer, direktiver, ekspressiver etc. Hos Widell bliver det til kun en force-indikator, den assertive, som så er overflødig, fordi den altid er der, dvs. ingen force-indikator er nødvendig. Forskellen kan måske illustreres således: ”Stop!” kunne forstås direkte, dvs. ud fra formen, som et direktiv. Widell mener, at det må være en ellipse for et assertiv: ”Du skal stoppe” forstået som en ren beskrivelse (af en fremtidig hændelse). Den bliver først til en direktiv via en implikatur, der passer til situationen, hvor modtager indser, at der er et indirekte budskab: ”Jeg beordrer at stoppe”.

Præsuppositioner, den forudsatte information, behandles også som implikaturer, hvilket er i overensstemmelse med traditionen. ”Min bil

er på værksted”: Her er subjektet forudsat, nemlig at jeg har en bil, og at modtager ved det. Men om det er en implikatur helt generelt, er mere usikkert. Hvis man bruger udtrykket, vel vidende at modtager ikke ved det, så har man overtrådt maksimet om sandhed, men da man samarbejder, vil modtager slutte, at man ikke præsupponerer, at man har en bil, men at man bruger udtrykket som ny viden. Til gengæld vil de klassiske påduttende præsuppositioner som ”Er du holdt op med at drikke?” ikke være baseret på implikaturer, fordi afsender ikke samarbejder, men modarbejder modtager.

Widell ser også på to andre former for implikaturer, nemlig (i) eksplikatur, tydeliggørelse eller berigelse, og (ii) metaassertiv tydeliggørelse, dvs. når man i stedet for at anvende et assertiv benytter et metaassertiv til at tydeliggøre typen af talehandling. ”Jens åbnede vinduet” kan tydeliggøres ved at angive stedet: ”Jens åbnede vinduet i sit hus”. Og tydeliggørelsen kan foregå via metaassertivet: ”Jeg fortæller dig: Jens åbnede vinduet.”

SJETTE KAPITEL: DE GRUNDLÆGGENDE HJEMMELTYPER

Af dette kapitel fremgår det, at Widell ikke kun bruger Toulmin-skemaet som pædagogisk opstilling af argumenter, men at han også bruger det til at samle det filosofiske system sammen, som han har opstillet i de foregående fem kapitler. Hjemlerne bruges af Toulmin (og Widell) til at binde påstand og belæg sammen ved hjælp af almene love og regulariteter. Hjemlerne er de domæner, som man kan have viden om og derfor kan ræsonnere over. Der er syv hjemmeltyper, selv om overskriften til 6.8 angiver seks: logik, metafysisk lovmæssighed, materiel-analytisk lovmæssighed, empirisk lov, instrumentel handleregel, definition og æstetisk generalisation.

SYVENDE KAPITEL: DEN SAGLITTERÆRE TEKST

Efter 165 sider er vi nået frem til de tekster, de foregående seks kapitler har forberedt. Kapitlet om saglitterære tekster er bogens længste, men alligevel blot 70 sider langt for så stort et emne. Der er mange emner i gang for at komme rundt om tekstbegrebet. Den overordnede kommunikative handling deler sig i samtale og tekster henholdsvis karakteriseret ved mangel på struktur versus strukturering. Der er kort om

tekster i tekster, referat og citat, herunder skjulte citater, der peger på intertekstualitet.

Sagteksters egenart består i, at de overholder de griceske maksimer. Tekster opnår en klar struktur ved at have ét overordnet sigte og ét overordnet emne. De er sekvenser af assertiver bundet sammen af logiske konnektorer, og som perlokutionære handlinger kan de inddeles i kommissive, direktive eller informative tekster.

Herefter kommer de traditionelle tekstlingvistiske begreber i spil: tekstreferenter, anaforicitet, kohætion og kohærens. Implikaturerne er med til at skabe kohærens. Makrostrukturteorien introduceres og eksemplificeres.

Tekstlingvistikken forlades igen for at gennemgå fire typer af argumentative diskurser. Det diskursive register opstår, når brud på forståelsen optræder, og så forståelse derefter retableres af den diskursive forhandling. De fire områder for diskurs er: filosofisk-analytisk diskurs, teoretisk-empirisk diskurs, praktisk diskurs og æstetisk diskurs. De fire diskurstyper gennemgås over 30 sider af høj sværhedsgrad.

OTTENDE KAPITEL: DEN SKØNLITTERÆRE TEKST

Widell bestemmer den skønlitterære tekst i to retninger, dels som en parasitær tekst, dvs. en uegentlig tekst, der ligner ”rigtige” tekster, og dels som en tekst, hvor der er et særligt fokus på det sproglige udtryk med henblik på at skabe en æstetisk effekt.

Det parasitære – forstået korrekt – har at gøre med fikcionalitet, at disse tekster foregiver ægte reference og sandhed. De lader, som om de handler om virkelige verdner, men har i virkeligheden ingen reference til en virkelig verden. Widell afviser at bruge muligverdener i analysen af det fiktive.

Det æstetiske har at gøre med det, Roman Jakobson kaldte den poetiske funktion i tekster. Teksterne har en afvigende sprogbrug i forhold til normaltekster, hvorfor disse særtræk kommer i fokus. Det gælder retoriske figurer som rim og rytme og gentagelse og de retoriske troper metafor, metonymi og symbol. Her har Widell sin egen metafor-teori, der gør op med den allestedsnærværende teori fra Lakoff og Johnson først fremsat i *Metaphors we live by* (1980) og viser fornuften i den klassiske metafor-teori, der går tilbage til Aristoteles.

Tekstlig realisme i skønlitterære tekster er ikke en mere eller mindre lighed med realiteten, som i malerkunsten, men i forholdet til de normalsproglige tekster, som de mimer og afviger fra. Den skønlitterære realisme har ikke noget at gøre med filosofisk realisme.

NIENDE KAPITEL: GENRER

Genrer forstås som forventningsmønstre, som letter både afsender og modtager i henholdsvis skrive- og læsarbejdet.

Tekstgenrerne bindes sammen med talehandlingstyperne informative, direktiver og kommissiver. Teksterne indeholder genremærker, som muliggør deres identifikation. De inddeles overordnet i fiktive og ikke-fiktive genrer og efter talehandling (s. 281). Der foretages yderligere opdeling efter indhold og efter, om tekster er argumentative eller ikke. Kapitlet afsluttes med tre tematiske genreanalyser, om teksterne vedgår årsag-virkning, det instrumentelle eller det institutionelle, igen ud fra den ontologiske forskel på ting, agent og person.

DISKUSSION AF BOGENS HOVEDÆRINDE

På mange måde ligner bogen en doktorafhandling – og burde måske have været indleveret som sådan. Peter Widells viden er legendarisk, og hans kamp for at bygge modsigelsesfrie systemer er det også. Det har jeg stor respekt for. På den måde er bogen en storslået kæmpe i sit ønske om at skabe en metafysik ud af ”ting, agent, person” og ende som grundlag for tekstteori. Et bedømmelsesudvalg på dokterniveau er tekstens rette modtager.

Men – og der er et men – det er ikke en doktorafhandling, men struktureret som en lærebog til universitetsstuderende med pædagogiske gennemgange og øvelser til at afprøve, om man har forstået de enkelte kapitler. Jeg har for år tilbage prøvet at bruge et tidligere manuskript af nærværende bog på et kandidatkursus i tekst og tekstlingvistik. Jeg tænkte, at det kunne være en fin afslutning på kurset, hvor de studerende kurset igennem havde tilegnet sig forudsætninger for at kunne læse Widells manuskript. Men det gik ikke. Den første halvdel af manuskriptet svarende til de 165 sider satte dem skakmat. Jeg gennemgik logik etc. og lovede så, at sidste kursusgang så blev væsentlig nemmere, da vi så var tættere på tekstlingvistikken, som vi

havde gennemgået. Da dagen så oprandt, havde ingen læst den sidste del, så også dér måtte jeg gennemgå pointerne og desværre stort set nyttesløst, da de jo ikke engang kendte stoffet. Jeg har efterfølgende tænkt en del over, hvad der kunne være gjort. Der er to løsninger. Den ene er at korte de første 165 sider ned til ca. 20 sider, hvor de absolut nødvendigste forudsætninger kunne stå, og så gå til kapitel syv og ud. Den anden var at begynde med kapitel syv og så indarbejde forudsætningerne, efterhånden som de behøves. Men desværre tror jeg ikke, at nogen af forslagene ville være til at føre ud i livet. Den lange ind-ånding, før Widell når frem til tekstkapitlerne, betyder således, at der er ganske lidt plads til at udfolde tekstbegreberne på. Som bemærket ovenfor er kapitlet om saglitterære tekster bogens længste, men alligevel mærkelig kort. Også fordi gennemgangen af de fire former for diskurs stjæler 30 sider, så når spørgsmål, refleksion og uddybninger tælles med her, er der kun 34 sider tilbage til at analysere tekster og uddrage konklusioner på basis heraf. Ole Tøgebys *Praxt* fylder i modsætning hertil immervæk over 800 sider med pragmatisk tekstteori fra først til sidst (Tøgeby 1993).

WIDELLS TEKSTBEGREB

Som det fremgår af gennemgangen af *Sproget i verden* ovenfor, så begynder den egentlige forholden sig til tekster i kapitel syv og otte, om den saglitterære tekst og den skønlitterære tekst. Det er for mig overraskende, at interessen for tekster begynder i to underbegreber uden at forklare, hvorfor der ikke kan siges noget om overbegrebet, nemlig tekst. Hvorfor er der ikke et indledende kapitel om tekster i almindelighed? Nu er de almene tekstovervejelser klemmt ned i sagprosapitlet. Har saglitterære og skønlitterære tekster ikke en fællesmængde, som man kan sige noget meningsfuldt og dybt om? Tilsyneladende ikke, for Widell behandler tekstbegrebet som sådan meget stedmoderligt. Der er to steder i bogen, som kort definerer *tekst an sich* – og de er ikke engang enige:

”Idet vi i det følgende vil skelne mellem tekst og samtale, vil vi ved en tekst forstå en meningsfuld sekvens af korrekt formulerede sætninger, såkaldte **talehandlinger**, produceret af kun én person ... (s. 8).”

”Tekster er talehandlingssekvenser udført af én og samme afsender (som godt vil kunne omfatte flere personer) inden for én og samme taletur i en samtale eller i forbindelse med kommunikativ handlen generelt (s. 339, det samme siges s. 166).”

Det sidste citat er fra kapitel tolv, Definition af grundbegreber, indgang 15) og ikke 14), som angivet i den alfabetiske nøgle s. 323.

Men det er en kursorisk behandling af tekster. Jeg opregner selv i min lille bog om tekstlingvistik (Ulbæk 2005) 10 kendetegn på, hvad en tekst er, Beaugrande og Dressler (1981) opregner 7 standarder for, hvad der udgør en tekst.

Tekster udgør ikke bare talehandlingssekvenser, tekster udgør *organiserede* sekvenser af sætninger, propositioner eller talehandlinger. En tekst er jo ikke et løbende bånd af sætninger, den starter et sted og slutter et andet sted. Og begge de steder er ikke tilfældige. Teksters organisering behandles ikke i bogen. Den tekstlige orden er væsentlig. Brydes den, brydes tekstens væv, dens sammenhæng, jf:

- a. Der sidder en mand ved Netto. Han drikker øl.
- b. Han drikker øl. Der sidder en mand ved Netto.

Måske skyldes denne forglemmelse, at Widell trækker på udsagnslogikken, når han forklarer, hvordan tekster er bundet sammen:

”Først og fremmest er tekster bundet sammen ved logiske konnektorer, for det meste som udtryk for (logiske) konjunktioner, og normalt blot angivet som punktummer (s. 178).”

Men logisk set er der ingen forskel på sekvenserne: a & b & c; c & b & a; b & a & c osv. For det gælder for alle sekvenserne, at de kun udgør en sand enhed, hvis de alle er sande. Her spiller rækkefølge ingen rolle. Men det gør det for både tekstproducenter og tekstkonsumenter. Vi vurderer ikke de enkelte udsagn isoleret, men i lyset af hinanden. Hvis b kommer efter a, så aflæses b's bidrag til teksten i lyset af a. Tekster opdateres sekventielt i modsætning til fx billeder, der ikke aflæses som en tekststreng,

men følger andre organiseringsprincipper. Derfor kan det også undre, at det kun er udsagnslogikken, der gennemgås i kapitel 2. Den er en delmængde af prædikatlogikken, men behandler som angivet ovenfor de enkelte propositioner som atomer. Prædikatlogikken er mere avanceret, fordi vi kan se ind i propositionen. Så hvor udsagnslogikken behandler udsagnet ”John er høj” som et hele, fx symboliseret med p , så kan prædikatlogikken symbolisere John og $er_høj$ som argument og prædikat: $H(j)$. Og det er nødvendigt, hvis man fx vil sige noget om koreference. Henvisninger til fx Hans Kamps diskursrepræsentationssemantik (Kamp & Reyle 1993) er fraværende trods det, at hvis man er interesseret i den logiske opbygning af tekster, så skal man kunne behandle anaforiske udtryk. Kamps semantik er en del af en bredere *update semantics*, hvor det betyder noget, hvor meget information man er præsenteret for, for næste information ses i lyset af de forudgående propositioners bidrag. Men når man, som Widell, kun arbejder med udsagnslogikken, så er der grænser for, hvor meget logikken kan belyse tekstbegrebet.

Noget andet, som er underbelyst i Widells redegørelse, er den tekstlige organisering. Hvis vi kun ser teksten som en lang række af forbundne sætninger eller talehandlinger, så kan vi ikke se den organisering, tekster har. Bøger har kapitler, kapitler har underinddelinger, som selv har afsnit. Her gælder den regel, at et afsnit er mere kohærent internt end mellem to afsnit. Men de er alligevel anbragt efter hinanden, fordi de er mere kohærente indbyrdes end afsnit længere væk i teksten. Alle Widells teksteksempler (som ikke er mange givet den lille plads) er korte og uden afsnit, og derfor kan han i sagens natur ikke sige noget om afsnits funktion i tekster. Eller det kunne han selvfølgelig, men det falder ikke naturligt. Og det falder åbenbart uden for hans interessehorisont. Bøger begynder et sted og slutter et andet. Hvorfor gør de det? Hvis man vil fortælle noget om et problem, så begynder man med at introducere problemet. Derefter foreslår man en løsning. Og slutter med at fortælle, at nu er problemet løst. Det begyndelse, midte, slutnings-skema har været kendt siden oldtidens retorik. Eller hvis man har en narrativ tekst, så er der en naturlig fortælleorden, der spejler det fortalte tidslighed. Nogle gange afsluttes en tekst, ved at man gentager formuleringer, der er nævnt i begyndelsen, som for at sige, at nu er der sagt det, der skulle siges om den sag.

FIKTION OG MULIGE VERDNER

Kapitlet om den skønlitterære tekst er også kort, men der er en god redegørelse for metaforer, som viser, at den aristoteliske metafor-teori stadig er valid. Som sagt er muligverdenssemantik ikke Widells kopie, her følger han den amerikanske filosof Quine i dennes afvisning (se s. 53). Han siger således om fiktive tekster, at forfatteren allerede i parateksten, fx ved at kalde bogen for roman, har afmonteret et krav om sandhed:

”Om en tekst er en fiktionstekst eller ej, afgøres i virkeligheden én gang for alle og *normalt for teksten som helhed* ved, at forfatteren enten para- eller intratekstligt over for læseren signalerer, at *sandhedsspørgsmålet i teksten er irrelevant* (s. 269).”

Det er jo ikke hele sandheden om fiktion og fiktive tekster. Martin A. Hansens *Løgneren* kan tjene som eksempel. Sandø, som historien om degnen og skolelæreren Johannes Vig og de andre personer foregår på, er opdigtet, og personerne ligeså. Men det er så også det eneste, som afviger fra Danmark i 1940'ernes slutning. Forfatteren er forpligtet på, at hovedstaden er København, at kongen er Frederik d. 9., og alt muligt andet. Den mulige verden, som Sandø nødvendiggør, er stort set som den aktuelle verden, blot med denne lille ”udposning”. Men der er meget af det, som foregår på Sandø, som også er sandt: at der findes snepper, hunde, træer, jagtgeværer, kirker etc. At der er menneskelige reaktionsmønstre, som svarer til virkelige mennesker: forelskelse, bedrag, jalousi, planlægning, overvejelser, handlingslamelse ... Teksten forekommer ”realistisk” af den simple grund, at Sandø som mulig verden ligger så nær den aktuelle verden, som den gør. Omvendt er en science fiction-roman som *Rumrejsen 2001* (Clarke 1983 [1968]) meget fjern fra den aktuelle verden, fordi den indeholder entiteter, som ikke har eksisteret, fx den monolit, som sætter gang i menneskets udvikling væk fra aberne, og som stammer fra en ekstraterrestrisk civilisation. Omvendt skabte Karl Ove Knausgård seksbindsværket *Min kamp* (2009-2011), som han deklarerede roman – og derfor skulle signalere, at ”sandhedsspørgsmålet i teksten er irrelevant”. Men det er den jo langt fra, hvad virkningshistorien for

længst har bevidnet. Men den autofiktive roman kan i øvrigt sagtens læses fiktivt om en person, der tilfældigvis hedder det samme som forfatteren.

Der er et særligt aspekt ved skønlitterære tekster, som Widell ikke berører: at der er to afsendere og to modtagere. Der er de virkelige afsendere og modtagere: Martin A. Hansen, der skrev *Løgneren* (1950), og de virkelige personer, der læste og læser hans værk. Og så er der fortælleren Johannes Vig, der beretter sin historie via sin dagbog og adresserer Nathaniel (manden uden svig fra Det ny testamente). Men han kunne også fortælle til en for ham virkelig person som Clamence i Camus' *Faldet* (1957). Forfatteren (den virkelige) giver læseren adgang til en verden, hvor eksistentielle eller romantiske dramaer udspiller sig, som en person, der låner en anden person sine skuldre for at kunne skue ind i en ellers utilgængelig verden, helt banalt en fodboldkamp, som ingen af dem har råd til. Ligesom læseren ikke interagerer i den handling, der udspiller sig, gør forfatteren heller ikke. Kun Svend Åge Madsen drister sig til den slags.

ET KRÆVENDE OG VIDTFORGRENET VÆRK

Jeg spurgte indledningsvis om Peter Widell lykkes med at fundere en tekstteori filosofisk. Svaret synes at være, at det gør han kun delvis, fordi bogens to dele (kap. 1-6, kap. 7-9) taler forbi hinanden. Pointerne fra de seks første kapitler suges ikke op i de sidste tre, og begreber, som beskriver de saglitterære og skønlitterære tekster, er ikke begrundet filosofisk, det gælder især kohærensbegrebet, der er et kernebegreb for at forstå, at en tekst er én tekst.

Bortset fra fejl i enkelte af figurerne (s. 60 og s. 149 f.) er bogen stort set fejlfri. Bogen er også skrevet i et klart sprog, men med et meget krævende forudsætningsniveau. Det betyder, at bogen, skønt klart skrevet, er meget vanskelig at tilegne. Jeg skal ikke påstå, at jeg har forstået alle redegørelserne, heller ikke dem i de lange fodnoter. Bogen har mange diskussioner i mange retninger, og mange af dem er meget abstrakte og svære at følge, fx hvorfor muligverdenssemantik ikke er nogen god ide. Det er heller ikke indlysende, at kausalitet hele tiden omtales som hume'sk, al den stund Widell ikke har problemer med hverken realisme angående verdens realitet eller kant'sk transcendens.

Der kæmpes en del kampe mod teoretiske positioner, hvor relevansen ikke er indlysende.

Uanset kritikken ytret her er der tale om en stor intellektuel bedrift.

Ib Ulbæk, lektor emeritus
Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab
Københavns Universitet
ibulbaek@gmail.com

LITTERATUR

- Beaugrande, R.-A. de & W. Dressler 1981. *Introduction to text linguistics*. London: Longman. DOI: 10.4324/9781315835839.
- Camus, A. 1957. *Faldet* (oversat af Frank Jæger). København: Gyldendal.
- Clarke, A.C. 1983 [1968]. *2001*. København: Gyldendal. Oprindeligt udgivet 1969 på Forlaget Spektrum. Engelsk udgave 1968.
- Hansen, M.A. 1950. *Løgneren*. København: Gyldendal.
- Kamp, H. & U. Reyle. 1993. *From discourse to logic*. Dordrecht: Kluwer. DOI: 10.1007/978-94-017-1616-1.
- Knausgård, K.O. 2009-2011. *Min kamp 1-6* (oversat af Sara Koch). København: Lindhardt & Ringhof.
- Lakoff, G. & M. Johnsson. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Searle, J. 2013 [1964]. What is a speech act? M. Black (red.), *Philosophy in America*, 221–239. London: Allen & Unwin.
- Togeby, O. 1993. *Praxt. Pragmatisk tekstteori*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Toulmin, S. 1958. *The uses of argument*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ulbæk, I. 2005. *Sproglig tekstanalyse – Introduktion til pragmatisk tekstteori*. Aarhus: Academica.